

Zbigniew Kopociński

Komisja Historyczna Wojskowej Izby Lekarskiej
105. Kresowy Szpital Wojskowy z Przychodnią SPZOZ w Żarach
ORCID: 0000-0002-0973-3265

Krzysztof Kopociński

Komisja Historyczna Wojskowej Izby Lekarskiej
105. Kresowy Szpital Wojskowy z Przychodnią SPZOZ w Żarach
ORCID: 0000-0002-4920-697X

Gen. bryg. dr Bronisław Malewski (1874–1920) – w 150. rocznicę urodzin Naczelnego Lekarza 1. Korpusu Polskiego i Szefa Departamentu Sanitarnego Ministerstwa Spraw Wojskowych

Słowa kluczowe

Bronisław Malewski, 1. Korpus Polski, lekarz wojskowy, poseł, Liga Narodowa, Sejm Ustawodawczy

Streszczenie

W artykule przedstawiono sylwetkę Bronisława Malewskiego (1874–1920), lekarza, polityka, generała brygady Wojska Polskiego, Naczelnego Lekarza 1. Korpusu Polskiego i Szefa Departamentu Sanitarnego Ministerstwa Spraw Wojskowych, posła do I Dumy i na Sejm Ustawodawczy RP. Był on absolwentem Wydziału Lekarskiego Cesarskiego Uniwersytetu Warszawskiego, dyplom lekarza uzyskał w 1899 roku. W czasie I wojny światowej, narażając własne życie, niósł w Rosji pomoc dziesiątkom tysięcy wojennych uchodźców, bez względu na narodowość, rasę czy wyznanie, czym w praktyce realizował najszczytniejsze ideały głoszone przez Hipokratesa i innych ojców medycyny. W 1918 roku zdołał zorganizować znakomicie działające struktury służby zdrowia 1. Korpusu Polskiego, dzięki czemu uchronił tę formację przed epidemią chorób zakaźnych. Po odzyskaniu niepodległości stanął na czele Departamentu Sanitarnego Ministerstwa Spraw Wojskowych, gdzie stworzył fundamenty nowoczesnej wojskowej służby zdrowia. W 1919 roku wybrano go na posła na

Sejm Ustawodawczy RP, należał do Związku Ludowo-Narodowego. Zginął tragicznie w lutym 1920 roku.

Bronisław Malewski jest jednym z tych wybitnych polskich lekarzy wojskowych, który mimo absolutnie niekwestionowanych wielkich zasług, nie tylko dla sprawy odrodzenia niepodległej ojczyzny, ale ogólnie pojmowanego dobra ludzkości, nie jest powszechnie znany i ceniony, a jego dokonania pokrywa pajęczyna niepamięci. Podglebieniem dla tej dalece niewłaściwej sytuacji jest zapewne fakt, że był związany z szeroko rozumianym obozem narododemokratycznym, który zarówno w okresie dwudziestolecia międzywojennego (szczególnie po krwawym majowym puczu z 1926 roku), jak i po 1945 roku, łagodnie mówiąc, nie cieszył się sympatią ówczesnych rządzących. Skutkowało to całkowitym pominięciem przez nich wielkiego dorobku polskich narodowców – Romana Dmowskiego, Stanisława Kozickiego, Mariana Lutosławskiego, Jana Ludwika Popławskiego, Jana Załuski, Maurycego Zamoyskiego i wielu innych, co manifestuje się do chwili obecnej w przestrzeni publicznej, gdzie funkcjonują setki upamiętnień Józefa Piłsudskiego, zaś jedynie pojedyncze R. Dmowskiego, I. Paderewskiego czy J. Dowbor-Muśnickiego. Niewielkie, w stosunku do zasług, upamiętnienie Bronisława Malewskiego znajduje się w Nałęczowie, gdzie jednak honoruje się głównie jego wkład w rozwój uzdrowiska, a nie szerokie dokonania na polu wojskowego sanitariatu czy sceny politycznej¹. Co charakterystyczne, na stronie internetowej lubelskiego cmentarza, gdzie jest on pochowany, nie uznano nawet za stosowne, by w galerii sławnych osób tam spoczywających choć wymienić jego nazwisko². Najwyższy czas zatem przywrócić zbiorowej pamięci postać tego generała-lekarza, bo zasłużył się jak niewielu.

---

¹ W SPA w Nałęczowie znajduje się popiersie B. Malewskiego (wykonane przez Edwarda Łagowskiego), na cokole którego umieszczono tabliczkę z napisem informującym, że był on lekarzem, działaczem społecznym i politycznym, ordynatorem w miejscowym Zakładzie Lecznym i współzałożycielem oraz kustoszem Muzeum Ziemi Lubelskiej. Niestety, nie ma tam słowa, iż był generałem, Naczelnym Lekarzem 1. Korpusu Polskiego i Szefem Departamentu Sanitarnego Ministerstwa Spraw Wojskowych, a także posłem do I Dumy i na Sejm Ustawodawczy RP.

² *Cmentarz Rzymskokatolicki przy ulicy Lipowej w Lublinie*, <http://lipowa.cmentarz.lublin.pl/slawni-ludzie/>, [dostęp: 22.04.2024].

Edukacja, działalność zawodowa, społeczna i niepodległościowa

Bronisław Malewski urodził się 16 lutego 1874 roku³ w mieście Kutaisi na Kaukazie, w polskiej rodzinie szlacheckiej wyznania rzymskokatolickiego Gustawa Władysława Malewskiego i Eleonory z domu Daszewskiej⁴. Jego ojciec zrobił na Kaukazie karierę urzędnika bankowego (w szczytowym okresie był nawet dyrektorem banku w Kutaisi), toteż rodzinie pod względem materialnym powodziło się dość dobrze, choć najstarszy Bronisław miał jeszcze siedmioro rodzeństwa (Stanisław, Gustaw, Jadwiga, Amelia, Zofia, Maria, Eleonora), którego wychowanie wymagało zapewne sporych nakładów finansowych⁵. W 1891 roku ukończył ze srebrnym medalem miejscowe gimnazjum, po czym rozpoczął studia w Cesarskim Uniwersytecie Petersburskim w Petersburgu, które ukończył w 1894 roku ze stopniem kandydata nauk przyrodniczych (odpowiednik doktora). Następnie przeniósł się do Warszawy, gdzie podjął studia na Wydziale Lekarskim Cesarskiego Uniwersytetu Warszawskiego, zakończone w 1899 roku uzyskaniem tytułu lekarza⁶. Jeszcze w trakcie studiów nawiązał kontakty z organizacjami niepodległościowymi, aktywnie działał w Kole Oświaty Ludowej, w szczególności w sekcji tzw. literackiej obejmującej Kresy Wschodnie i kolonie polskie w Rosji. Należał także do Związku Młodzieży Polskiej „Zet” oraz włączył się aktywnie w działalność Ligi Narodowej, w szczególności w kolportaż materiałów propagandowych i edukacyjnych. Tak wspominał go płk dr Jan Załuska (1873–1941), lekarz, dowborczyk i wybitny polityk obozu narodowodemokratycznego:

---

³ Centralne Archiwum Wojskowe w Warszawie (dalej: CAW), I.480.363, Protokół posiedzenia Komisji Weryfikacyjnej, [b.d.]; М.М. Боиович, *Члены Государственной думы (Портреты и биографии). Первый созыв*, Moskwa 1906, s. 429, w publikacji tej data urodzenia B. Malewskiego to 1873 r.

⁴ P. Szarejko, *Słownik lekarzy polskich XIX wieku*, Wydawnictwo Naukowe Semper, Warszawa 1997, t. 4, s. 249.

⁵ A. Głąb, *Ostryga i laska. Rzecz o Hannie Malewskiej*, Wydawnictwo Znak, Kraków 2009, s. 14.

⁶ J. Załuska, *Bronisław Malewski (Wspomnienie pozgonne)*, „Lekarz Wojskowy” 1920, r. 1, nr 14, s. 1–5; P. Szarejko, op. cit., t. 4, s. 249; *Nasi posłowie do Izby Państwowej*, „Tygodnik Ilustrowany” 1906, r. 47, nr 19, s. 366.

Typ Polaka nowoczesnego o silnym poczuciu narodowym, poglądach szerokich na obowiązki wobec mas ludowych i z prawdziwie młodzieńczą werwą czynu. (...) Wszystkich zdumiewała nieskazitelna polszczyzna jego wysławiania i jasne zrozumienie zadań młodej Polski. Powiększył oczywiście szeregi tej młodzieży, która przyszłość narodu widziała nie w związku z organizacjami rewolucyjnymi w Rosji, lecz w podniesieniu oświaty mas włościańskich i w ścisłym zespoleniu się inteligencji polskiej z ludem...⁷.

Po uzyskaniu dyplomu lekarza, rozpoczął pracę w Szpitalu Dzieciątka Jezus w Warszawie, gdzie na oddziale wewnętrznym zdobywał doświadczenie pod okiem dr. Kazimierza Chełchowskiego (1858–1917), wybitnego społecznika i działacza na rzecz podniesienia poziomu oświaty ogólnej oraz zdrowotnej mieszkańców wsi. Zaowocowało to opracowaniem referatów naukowych opisujących ciekawe przypadki pacjentów leczonych na oddziale⁸. W 1900 roku przeniósł się do Nałęczowa, gdzie w miejscowym Zakładzie Zdrojowym podjął pracę jako asystent, a następnie stały pomocnik kierownika tej instytucji dr. Antoniego Arkadiusza Puławskiego (1856–1932). Ich współpraca była jednym z kamieni milowych rozwoju Nałęczowa, który w ciągu kolejnych lat stał się prawdziwą perłą wśród miejscowości uzdrowiskowych, gdzie w sezonie letnim tłumnie zjeżdżała śmietanka towarzyska, w tym znani literaci m.in. Bolesław Prus (właśc. Aleksander Głowacki, 1847–1912) czy Stefan Żeromski (1864–1925). Malewski rozwinął tam ciekawą działalność naukową, publikując kilka wartościowych artykułów z dziedziny medycyny, a także opracował normy żywieniowe w postaci tabel, za co uzyskał w 1902 roku złoty medal na wystawie spożywczej w Łodzi⁹. Jednocześnie rzucił się w prawdziwy wir pracy społecznej,

---

⁷ J. Załuska, op. cit., s. 2. Pisownia oryginalna.

⁸ P. Szarejko, *Słownik lekarzy polskich XIX wieku*, Towarzystwo Lekarskie Warszawskie, t. 1, Warszawa 1991, s. 94–96; *Sprawozdanie z posiedzenia klinicznego odbytego 20.02.1900 r.*, „Pamiętnik Towarzystwa Lekarskiego Warszawskiego” 1900, t. 96, z. 1, s. 167–168. B. Malewski zaprezentował tam referat pt. *Przedstawienie chorego z tętniakiem aorty wstępującej*; B. Malewski, *Przypadek śmiertelnych krwotoków kiszkowych w przebiegu zapalenia okołokątniczego (perityphlitis)*, „Gazeta Lekarska” 1900, r. 35, t. 20, nr 2, s. 742–749.

⁹ P. Szarejko, op. cit., t. 4, s. 250–251; B. Malewski, *51 przypadków choroby Basedowa, spostrzeganych przez lekarzy w Zakładzie Nałęczowskim*, „Gazeta Lekarska” 1901, r. 35, t. 21, nr 16, s. 397–402; idem, *51 przypadków choroby Basedowa, spostrzeganych przez lekarzy w Zakładzie Nałęczowskim*, „Gazeta Lekarska” 1901, r. 35, t. 21, nr 17, s. 435–440; idem, *Przypadek obustronnego całkowitego braku kości promieniowej*,

co było zgodne z jego energicznym charakterem i poglądami ukształtowanymi w Lidze Narodowej, gdzie utopijnej i szkodliwej wizji rewolucyjno-romantycznej, jako metodzie odzyskania niepodległości, przeciwstawiano rozwój gospodarczy i intelektualny całego narodu jako fundament walki o odzyskanie państwa. Przejawem tej aktywności było m.in. zorganizowanie wraz z dr. A. Puławskim Muzeum Ziemi Lubelskiej w Nałęczowie, które zgromadziło liczne eksponaty archeologiczne i etnograficzne. Był również, obok inżynierowej Nagórskiej, jednym z twórców teatru ludowego w Nałęczowie, w którym występowali miejscowi rzemieślnicy i prości pracownicy. Prowadził też stację meteorologiczną oraz przyjmował chorych w ambulatorium włościańskim, a także propagował ideę tanich kąpielii dla ludności wiejskiej. Wraz ze swoim ojcem, radcą stanu G.W. Malewskim, który także zamieszkał w Nałęczowie, byli filarami i organizatorami Towarzystwa Kredytowego, udzielającego drobnym przedsiębiorcom pożyczek na korzystnych warunkach. W 1903 roku był jednym z inicjatorów powstania Szkoły Instruktorów Koszykarskich, gdzie tworzone kadre rzemieślników wytwarzających kosze wiklinowe¹⁰. Dzięki swojej pracy społecznej i olbrzymiemu zaangażowaniu stał się osobą niezwykle znaną i szanowaną w całej okolicy, co zaowocowało tym, iż w wyborach do I Dumy Imperium Rosyjskiego z ramienia Ligi Narodowej został wybrany posłem z guberni lubelskiej. Po rozwiązaniu przez cara Dumy osiadł w Lublinie, gdzie prowadził praktykę prywatną, a w sezonie letnim pracował jako konsultant w Nałęczowie¹¹. Z aktywnej działalności politycznej wycofał się w okresie procesów rozłamowych w Lidze Narodowej w latach 1907–1911, choć z całą pewnością pozostał przy poglądach narodowodemokratycznych, czego dowodem jest jego postawa w czasie I wojny światowej¹². W 1909 roku przeniósł

---

połączono z głuchotą wyrazową, „Medycyna” 1903, t. 31, nr 11, s. 235–240; idem, *Przyczynki do klimatologii i zdrowotności Nałęczowa*, „Zdrowie” 1901, r. 17, t. 1, z. 10, s. 758–768.

¹⁰ P. Szarejko, op. cit., t. 4, s. 250; *Muzeum Bolesława Prusa*, <https://naleczow.pl/muzeum-boleslawa-prusa/>, [dostęp: 23.09.2023]; *Historia Banku Spółdzielczego w Nałęczowie*, <https://bsnaleczow.pl/historia.html>, [dostęp: 23.09.2023]; *Historia szkoły – Państwowe Liceum Sztuk Plastycznych im. J. Chelmońskiego w Nałęczowie*, <https://www.gov.pl/web/plastyknaieczow/historia-szkoly/>, [dostęp: 23.09.2023].

¹¹ P. Szarejko, op. cit., t. 4, s. 250.

¹² A. Głąb, op. cit., s. 22; *Liga Narodowa 1893–1919*, red. J. Engelgard, Dom Wydawniczy Myśl Polska, Warszawa 2021, s. 19.

się do Grodziska (obecnie Grodzisk Mazowiecki), gdzie objął funkcję kierownika oraz naczelnego lekarza zakładu hydropatycznego i sanatorium. Stworzył tam unikatowy zakład dietetyczny, gdzie przybywali kuracjusze cierpiący na schorzenia przewodu pokarmowego, ale także układu krążenia czy nerwice. Jednocześnie do 1913 roku pełnił funkcję lekarza Kolei Warszawsko-Wiedeńskiej. Ten okres prosperity zakończył się latem 1914 roku wraz z rozpoczęciem I wojny światowej¹³.

Skutki I wojny światowej i rewolucji bolszewickiej

Wybuch I wojny światowej, która niosła ze sobą śmierć milionów ludzi, obrócenie w ruinę tysięcy miast i wsi, był niewyobrażalnym kataklizmem, który nie powinien się zdarzyć. Jedynym pozytywem tej krwawej hekatombi był fakt, że przeciwko sobie wystąpili nasi zaborcy, czyli Niemcy z Austro-Węgrami starli się z Rosją, co paradoksalnie mogło stworzyć warunki dla odrodzenia państwa polskiego. Wszystkie rządy zaborcze liczyły na wykorzystanie bitnych polskich rekrutów, toteż rozpoczęła się licytacja dotycząca sprawy polskiej, aby pozyskać dusze i serca Polaków. Wielką przenikliwością i zmysłem politycznym wykazał się najwybitniejszy ówczesnie polski polityk Roman Dmowski (1864–1939), który wraz z całym środowiskiem narodowym opowiedział się po stronie Rosji, czyli państw ententy (m.in. Francja, Wielka Brytania) przeciwko państwom centralnym, co znalazło wyraz już w wystąpieniu z 8 sierpnia 1914 roku Wiktora Jarońskiego (1887–1931), polskiego posła do Dumy Państwowej, który powiedział m.in.: „Daj Boże, by Słowiańszczyzna pod przewodem Rosji odparła Teutonów, jak odparła ich przed pięcioma wiekami Polska i Litwa pod Grunwaldem. Oby krew przez nas przelana i okropności bratobójczej dla nas wojny przyniosły połączenie rozdartego na trzy części narodu polskiego”¹⁴. Efektem było rozpoczęcie formowania jednostek polskich w ramach armii Imperium Rosyjskiego, czego kulminacją było utworzenie w 1917 roku 1. Korpusu Polskiego dowodzonego przez gen.

---

¹³ P. Szarejko, op. cit., t. 4, s. 250; B. Malewski, *O dyetetycznym leczeniu chorych w Zakładzie Leczniczym w Grodzisku. Odczyt w sekcji balneologicznej Warszaw. Towarzystwa Hygienicznego*, „Zdrowie” 1910, r. 26, z. 5, s. 382–394.

¹⁴ Cyt. za: W.J. Muszyński, *Białe Legiony 1914–1918. Od Legionu Puławskiego do 1 Korpusu Polskiego*, Warszawa 2018, s. 17.

por. Józefa Dowbor-Muśnickiego (1867–1937), pod którego komendą w maju 1918 roku znalazło się ponad 23 tys. polskich żołnierzy. Po drugiej stronie frontu działał z kolei Józef Piłsudski (1867–1935), którego rachuby polityczne związane z ewentualnym sukcesem w wojnie Niemiec i Austro-Węgier zakończyły się spektakularną klęską, były chyba po części także dowodem słabej orientacji geopolitycznej bądź stanowiły efekt myślenia życzeniowego, które wielokrotnie w historii wiodło polski naród na manowce¹⁵.

Bronisław Malewski, ukształtowany politycznie przez Ligę Narodową, doskonale zrozumiał intencję R. Dmowskiego, toteż nie miał żadnych wątpliwości, po której stronie frontu powinien być obecny w czasie wojny. Po zajęciu Grodziska przez Niemców, którzy przekształcili zakład hydropatyczny w wojskowy lazaret, kompletnie rujnując dotychczasowe osiągnięcia naszych lekarzy, B. Malewski wraz z innymi uchodźcami podążył na wschód¹⁶. 27 grudnia 1914 roku został zmobilizowany do armii rosyjskiej, a w czerwcu 1915 roku dostał polecenie z Centralnego Komitetu Obywatelskiego (CKO), by objąć funkcję głównego lekarza Wszechrosyjskiego Związku Miast (WZM, ros. Всероссийский Союз Городовъ). Władze CKO słusznie uważały, że polscy lekarze winni odgrywać kluczową rolę w zakresie zabezpieczenia medycznego zarówno ludności cywilnej, jak i formujących się polskich jednostek. Malewski był znakomitym organizatorem, toteż podjął natychmiast energiczne działania przeciwdziałające szerzeniu epidemii czerwonki i cholery, która w rejonie Brześcia Litewskiego dziesiątkowała tysiące wygnańców uciekających z terenów frontowych. Wraz z dr. Wincentym Boguckim (1871–1929), kierownikiem Wydziału Sanitarnego Wszechrosyjskiego Związku Ziemstw (WZZ, ros. Всероссийский Земский Союзъ), zorganizował całą pomoc materialną i lekarską dla setek tysięcy ludzi z Lubelszczyzny, Chełmszczyzny, Podlasia, Radomskiego, Łomżyńskiego. WZM wydał wówczas około 10 mln obiadów, a Malewski przebył na służbie ponad 12 tys. wiorst (12 780 km)¹⁷. Jak sam wspominał w liście do swego szwagra z kwietnia 1918 roku:

---

¹⁵ K. Kopociński, Z. Kopociński, *Szpital Główny I. Korpusu Polskiego w Bobrujsku*, Wydawnictwo Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej, Głogów 2023, s. 24–44, 52.

¹⁶ J. Załuska, op. cit., s. 3.

¹⁷ H. Malewska, *Apokryf rodzinny*, Państwowy Instytut Wydawniczy, wyd. 2, Warszawa 1977, s. 201.

Napatrzyłem się rzeczy przerażających, pełnych niesłychanej grozy. Widziałem całe widnokreśli zalane jednym morzem pożogi, byłem w Kobryniu, gdzie przez miasteczko to przechodziły dwie armie, wtłoczone jedna w drugą, kilkaset tysięcy uchodźców, wszystko to zmieszane w nieopisanym chaosie, ostrzeliwane z aeroplanów i przez artylerię. Stały w polu wagony przepełnione tysiącami kobiet i dzieci, drogi pokryte trupami bydła, a przy drogach mogiły...¹⁸.

Należy podkreślić, że na froncie północnym cała walka z epidemiami chorób zakaźnych spoczywała głównie na barkach B. Malewskiego, któremu podlegało wówczas w WZM 140 lekarzy i 800 siostr miłosierdzia. Wraz ze swoimi współpracownikami wywiązał się z tych zadań znakomicie, a front północny był pod względem opieki sanitarnej stawiany za wzór podczas narad w Kwaterze Głównej tzw. Stawce w Mohylewie¹⁹, także na naradach w Moskwie i Petersburgu. W związku z tym w 1916 roku zlecono mu dokonanie inspekcji wszystkich frontów, w tym dżwińskiego, kaukaskiego, perskiego, ryskiego, rumuńskiego i tureckiego, wówczas miał możliwość poznać sfery kierownicze i rządowe Imperium Rosyjskiego. Jesienią 1917 roku dr W. Bogucki, wówczas już wiceminister spraw wewnętrznych w Rządzie Tymczasowym, zaproponował mu objęcie funkcji kierownika służby zdrowia całej armii rosyjskiej podczas demobilizacji, a jednocześnie posady Komisarza Rządu nad wszystkimi organizacjami wygnańczymi. Malewski zgłosił jednak już wcześniej akces do tworzonego 1. Korpusu Polskiego (1. KP), a jako bystry obserwator polityczny miał pełną świadomość, do czego może doprowadzić rozpoczynająca się rewolucja bolszewicka, toteż grzecznie odmówił swemu koledze wiceministrowi²⁰.

W 1. Korpusie Polskim

W dniach 14–16 października 1917 roku w Mińsku, podczas Zjazdu Lekarzy Polskiej Siły Zbrojnej, Malewski został wybrany prezesem Wydziału Służby Zdrowia, a jednocześnie polecono mu objąć funkcję

---

¹⁸ Cyt. za: *ibidem*, s. 201–202.

¹⁹ Ставка Верховного Главнокомандующего, skrótowa nazwa Kwatery Naczelnego Dowództwa Armii Imperium Rosyjskiego w Baranowiczach, od sierpnia 1915 r. w Mohylewie.

²⁰ *Ibidem*, s. 202.

Naczelnego Lekarza Brygady Rezerwowej (BRez.) 1. KP w Dorohobużu (Rozk. nr 473 z 26.10.1917 r.)²¹. Był to okres, gdy narastał już jawny konflikt między bolszewikami, którzy w wyniku rewolucji październikowej przejęli władzę w Rosji a 1. KP, którego dowódca chciał zachować neutralność wobec wydarzeń wewnętrznych w Imperium Rosyjskim, natomiast deklarował lojalność w kwestii dalszej walki z Niemcami i Austro-Węgrami. Gdy Malewski zjawił się na początku lutego 1918 roku w Dorohobużu, wskutek agitacji bolszewickiej część żołnierzy zdecydowała się złożyć broń miejscowym bolszewikom, co było w jawnej sprzeczności z rozkazem dowódcy 1. KP, który nakazywał koncentrację sił polskich w rejonie Bobrujska. Wierna przysiędze wojskowej kadra dowódcza zebrała część żołnierzy i 8 lutego 1918 roku wymaszerowała w kierunku Jelni, pozostałym oficerom i żołnierzom nakazano na własną rękę przedzierać się w kierunku miejsca koncentracji. B. Malewski z ogromnymi trudnościami, w tym bezpośrednim niebezpieczeństwem utraty życia, zdołał dotrzeć do Mińska Litewskiego, gdzie w dniach 19–21 lutego 1918 roku wziął udział w zajęciu tego miasta przez siły polskie, które zdołały wyprzeć bolszewików²². Należy podkreślić, iż w zdobyciu Mińska, poza Malewskim, ważną rolę odegrało jeszcze kilku lekarzy, w tym m.in. dr Władysław Biernacki (1885–?), dr Stefan Hubicki (1877–1955), dr Stanisław Orgelbrand (1880–1922)²³. Na podstawie Rozkazu do 1. KP nr 135 z 3 marca 1918 roku wydanego przez gen. por. J. Dowbor-Muśnickiego, B. Malewski wyznaczony został na funkcję Naczelnego Lekarza (dalej NL) 1. KP w stopniu gen. ppor. służby sanitarnej (sł. san.). Wówczas znalazł się w Bobrujsku, gdzie zorganizował Zarząd NL 1. KP, który rozkwaterował się w koszarach kutaiskich w budynku nr 5. W tym czasie przed Malewskim stało olbrzymie wyzwanie, gdyż musiał na bieżąco zabezpieczać potrzeby medyczne wszystkich jednostek dynamicznie rozrastającego się 1. KP, zorganizować cały system wojskowej służby zdrowia (placówki stacjonarne, polowe, sanitariat poszczególnych jednostek), stworzyć struktury pionu orzecznictwa wojskowo-lekarskiego, opracować etaty dla wszystkich podległych

---

²¹ CAW, I. 122.10.59, Spis lekarzy 1. KP I-P; K. Kopociński, Z. Kopociński, op. cit., s. 63, 396.

²² H. Bagiński, *Wojsko Polskie na Wschodzie 1914–1920*, wyd. 2, Warszawa 1990, s. 189–190.

²³ K. Kopociński, Z. Kopociński, op. cit., s. 34.

struktur, zabezpieczyć pod względem logistycznym działalność szpitali i placówek służby zdrowia (wyposażenie medyczne, leki, materiały opatrunkowe etc.), zadbać o zakwaterowanie, wyżywienie i uposażenie podległego sobie personelu.

Warto podkreślić, że gen. ppor. sł. san. Malewski w swym Zarządzie miał jedynie kilku oficerów, którzy wspierali go w tych ogromnych wyzwaniach: gen. ppor. sł. san. dr Stanisław Gurbski – Naczelnym Chirurg 1. KP, ppłk sł. san. Stefan Krupiński – zarządzający aprowizacją apteczną, kpt. sł. san. – lekarz do zleceń (obowiązki pełniło w sumie trzech oficerów: Paweł Otmarstein, Aleksander Skorko, Zygmunt Ziemięcki)²⁴. Mimo tak nielicznego zespołu Malewskiemu udało się opracować cały etat służby zdrowia 1. KP²⁵, a przede wszystkim zabezpieczyć opiekę medyczną dla wszystkich rannych i chorych żołnierzy, w czym ważną rolę odegrało utworzenie dużego stacjonarnego Szpitala Głównego 1. KP w twierdzy Bobrujsk. Należy zwrócić uwagę, że 4 lata wojny i anarchia rewolucyjna przyniosły ze sobą zniszczenie struktur państwowych, zupełny chaos, biedę i nędzę, co sprzyjało rozwojowi epidemii groźnych chorób zakaźnych (dur plamisty, dur brzuszny, czerwotka, ospa etc.), które szerzyły się wśród ludności cywilnej i mogły zdziesiątkować cały 1. KP. Podjęcie przez Malewskiego szybkich działań profilaktycznych, utworzenie Szpitala Zakaźnego, wydanie całej gamy zaleceń i instrukcji dotyczących postępowania z podejrzanymi o chorobę zakaźną zaowocowało tym, iż 1. KP uniknął masowych zachorowań i grubo ponad 20 tys. żołnierzy bezpiecznie powróciło do kraju, co jest bezsprzecznie wielkim sukcesem Malewskiego²⁶. Warto podkreślić, iż wydawał on rozkazy, których wartość nie uległa pod wpływem czasu dewaluacji i są aktualne do dzisiaj, czego znakomitym przykładem jest rozkaz z 13 kwietnia 1918 roku: „W instytucjach leczniczych zabraniam podawania ręki. W ogóle zwyczaj podawania ręki, jako wysoce niehygieniczny należy zwalczać zastępując go ukłonem jak to już jest przyjęte we wszystkich państwach cywilizowanych”²⁷.

---

²⁴ Ibidem, s. 66.

²⁵ CAW, I.122.67.29, Rozk. NL 1. KP nr 4 z 5.03.1918 r. § 2 pkt. 5–9 wyciąg z Rozkazu do Korpusu nr 143 z 5.03.1918 r. wraz z załącznikiem: Etaty instytucji sanitarnych Korpusu.

²⁶ K. Kopociński, Z. Kopociński, op. cit., s. 93–122.

²⁷ CAW, I.122.67.29, Rozk. NL Szpitala Głównego (SG) nr 19 z 13.04.1918 r., § 3. Pisownia oryginalna.

Trudno nie zauważyć, iż zasady sformułowane ponad 100 lat temu przez polskiego lekarza wojskowego stały się bardzo aktualne podczas niedawnej pandemii COVID-19, gdy jego śladem współcześni zarządzający służbą zdrowia i wszelkiej maści politycy słusznie zalecali unikania podawania rąk, lecz zamiast szarmanckiego ukłonu, lansowanego przez gen. Malewskiego, pojawiło się dość prymitywne i infantylne stukanie się łokciami. Szkoda, że polscy luminarze świata medycyny, mając tak doskonały wzorzec wypracowany w 1. KP, skorzystali z dość prostackich rozwiązań płynących z zachodnich ośrodków i lansowali je na terenie naszego kraju. Interesującą inicjatywą, której autorem był także Malewski, była zmiana dotycząca nazewnictwa, a mianowicie nazwy „służba sanitarna” na „służba zdrowia”, co miało ten skutek, iż w tytulaturze od maja 1918 roku stosowano nazwę np. gen. ppor. służby zdrowia (gen. ppor. sł. zdr.) w miejsce dotychczasowego gen. ppor. sł. san²⁸. Wszystkie te zmiany językowe podyktowane były chęcią zaniechania używania w polskim wojsku obcego nazewnictwa, co abstrahując od dość utopijnej koncepcji eliminacji wszystkich zapożyczeń językowych (szczególnie w medycynie i armii), wskazywało na patriotyczne nastawienie zarówno NL, jak i dowódcy 1. KP.

Warto skonstatować, iż pomysł gen. ppor. sł. zdr. Malewskiego, zaakceptowany przez gen. por. J. Dowbor-Muśnickiego, przyjął się doskonale i do chwili obecnej funkcjonuje w Polsce Ministerstwo Zdrowia czy Departament Wojskowej Służby Zdrowia (a nie służby sanitarnej), co jest symbolicznym pomnikiem tego znakomitego lekarza wojskowego. Nasuwa się tutaj refleksja dotycząca terażniejszości, otóż Malewski, pobierający edukację jedynie w szkołach i uczelniach rosyjskich z wykładowym językiem rosyjskim, posługiwał się na co dzień przepiękną polszczyzną i dbał o czystość mowy ojczystej²⁹, natomiast współcześni Polacy, w tym niestety duża część lekarzy, prezentują tendencję odwrotną, czyli masowego zanieczyszczania słownictwa wtrętami obcymi (głównie angielskimi), które w ocenie używających takiej dziwacznej gwary są chyba przejawem opacznie rozumianej nowoczesności. Nietrudno zgadnąć, jak oceniałby tego typu praktyki B. Malewski, który perfekcyjnie znał język rosyjski, lecz mówiąc

---

²⁸ CAW, I.122.67.31, Rozk. NL SG nr 65 z 9.05.1918 r. § 1 wciąg z Rozkazu do Korpusu nr 223 § 7.

²⁹ J. Załuska, op. cit., s. 2.

po polsku, nie używał rusycyzmów, uważając że obowiązkiem każdego Polaka jest dbałość o czystość mowy ojczystej. Kolejnym bardzo dobrym pomysłem NL 1. KP z pewnością było utworzenie Legii Oficerskiej Sanitarnej (LOS), na co zgodę w marcu 1918 roku wyraził dowódca 1. KP. W formacji tej zgromadzono lekarzy, farmaceutów, studentów medycyny, którzy zgłosili się do służby, lecz dla których zabrakło stanowiska etatowego. Druhowie Legii otrzymywali skromny żołd, zakwaterowanie i wyżywienie, a jednocześnie stanowili znakomite rezerwowe zaplecze kadrowe dla wszystkich jednostek 1. KP, używani byli także w sytuacjach nagłych i kryzysowych. Korzyść była obopólna, gdyż medycy w niebezpiecznych czasach chaosu rewolucyjnego uzyskiwali bezpieczną przystań, a NL 1. KP stale gotowe awaryjne pogotowie kadrowe³⁰. Pomysł ten doskonale ilustruje zdolności organizacyjne i improwizacyjne Malewskiego oraz umiejętność szerokiego i perspektywicznego myślenia, co znamionuje tylko niezwykle osobowości. Można z całą pewnością stwierdzić, iż wojskowa służba zdrowia 1. KP była jedną z najlepiej zorganizowanych i działających służb w całym 1. KP, do czego w wydatnym stopniu przyczynił się NL. Jak wspominał swego przełożonego były płk sł. zdr. dr J. Załuska, starszy ordynator Szpitala Głównego 1. KP:

Chciał i umiał jednać dla siebie i dla swego wydziału szacunek u przełożonej władzy. Wiedział jak i umiał zachęcić podwładnych do postawienia obsługi chorych na najwyższym stopniu wymagań nauki. Umiał utrzymać atmosferę dyscypliny, pracy bezinteresownej i życia prawdziwie koleżeńskiegogo w całym zespole lekarskim korpusu...³¹.

W lipcu 1918 roku, w następstwie trudnej sytuacji politycznej jaka zaistniała po przejęciu władzy w Rosji przez bolszewików, 1. KP został zdemobilizowany, co skłoniło gen. por. J. Dowbor-Muśnickiego do podporządkowania się władzy zwierzchniej Rady Regencyjnej Królestwa Polskiego. Należy podkreślić, iż korpus nie został pokonany, lecz zdemobilizowany, a żołnierze cali i zdrowi powrócili do kraju, gdzie już wkrótce stanowili trzon tworzonego odrodzonego Wojska Polskiego (WP). B. Malewski zadbał na koniec

---

³⁰ K. Kopociński, Z. Kopociński, op. cit., s. 401–403.

³¹ J. Załuska, op. cit., s. 4. Pisownia oryginalna.

o to, by duża część sprzętu medycznego, leków czy środków opatrunkowych zgromadzona w magazynach w Bobrujsku została przewieziona do biednego i ogołoconego przez wojnę kraju, który na jego oczach odzyskiwał niepodległość³².

W odrodzonym państwie

Po demobilizacji Malewski z rodziną powrócił do Lublina, skąd wkrótce wyjechał i ponownie osiedlił się w Grodzisku. Tam włączył się w odbudowę zakładu hydropatycznego i tworzenie struktur powstającego państwa polskiego. We wspomnieniach jego córki Hanny (1911–1983) zachował się obraz powitania na stacji w Grodzisku Mazowieckim Ignacego Jana Paderewskiego (1860–1941), któremu wraz ze swym bratem Andrzejem wręczała bukiet kwiatów³³. 8 listopada 1918 roku płk Jan Wroczyński (1876–1945), kierownik utworzonego właśnie Ministerstwa Spraw Wojskowych, powierzył tymczasowo (do zatwierdzenia przez władze zwierzchnie) gen. ppor. B. Malewskiemu obowiązki NL WP i Naczelnika całej służby sanitarnej WP³⁴. Dekretem sygnowanym przez J. Piłsudskiego z dnia 21 listopada 1918 roku oficjalnie mianowany gen. ppor. odrodzonego WP³⁵. J. Wroczyński był dowórczykiem, doskonale znał umiejętności organizacyjne i wielkie doświadczenie B. Malewskiego w kierowaniu na wysokim szczeblu instytucjami służby zdrowia, toteż słusznie uznał, iż jest to najlepszy człowiek do stworzenia fundamentów nowoczesnego wojskowego sanitariatu odrodzonego WP. Jako osoba bardzo energiczna Malewski od razu przystąpił do pracy, lecz niestety nie było mu dane w pełni rozwinąć swoich pomysłów, gdyż już 27 grudnia 1918 roku został Dekretem Naczelnego Wodza J. Piłsudskiego zwolniony rzekomo „na jego własną prośbę” z WP³⁶. Ppłk dr J. Załuska nie ukrywał, że Malewski został „zmuszony do wycofania się ze

---

³² Ibidem.

³³ A. Głąb, op. cit., s. 25.

³⁴ „Dziennik Rozkazów Wojskowych” (dalej: Dz.R.W.) 1918, r. 1, nr 4, poz. 57, s. 35.

³⁵ Dz.R.W. 1918, r. 1, nr 6, poz. 107, s. 62.

³⁶ Dz.R.W. 1919, r. 2, nr 2, s. 49; A. Felchner, *Pod znakiem Eskulapa i Marsa. Służba zdrowia Wojska Polskiego (od jesieni 1918 r. do mobilizacji w 1939 r.)*, Wydawnictwo Napoleon V, Oświęcim 2016, s. 243.

stanowiska”, a nie odszedł na własną prośbę, podobnego zdania był P. Szarejko, który napisał: „musiał ustąpić z powodu przynależności do Narodowej Demokracji”³⁷. Rozpoczął się wówczas proces czystek kadrowych realizowany przez J. Piłsudskiego i jego obóz polityczny (apogeum miało miejsce po maju 1926 roku), którego celem była całkowita marginalizacji konkurentów politycznych, w tym doświadczonych, zasłużonych i świetnie wyszkolonych oficerów z 1. KP. Było to spowodowane tym, że stanowili widomy dowód klęski proniemieckiej i proaustriackiej polityki piłsudczyków, tym samym byli politycznie niezwykle groźni dla byłych formacji peowiacko-legionowych, toteż J. Piłsudski dość bezwzględnie rozprawiał się z legendą 1. KP³⁸. Jest to kolejny przykład, gdy bardzo wąskie i krótkowzroczne myślenie niektórych polityków realizowane jest z ewidentną szkodą dla państwa. Nie załamało to Malewskiego, który był nowoczesnym patriotą, narodowcem i idealistą, toteż bez względu na okoliczności, starał się działać dla dobra narodu i państwa, nie bacząc na różnego rodzaju złośliwości i kłody rzucane pod nogi. Jego żonę nieraz denerwowało, iż Bronisław był zupełnie pomijany w różnego rodzaju zaszczytach i honorach, mierzył ją także fakt, że zbyt mało osób w pełni doceniało znaczenie jego ciężkiej pracy oraz bezgraniczną ofiarność, ale jej mąż zwykł wówczas twierdzić „byle robota szła”³⁹.

26 stycznia 1919 roku w wyborach parlamentarnych, startując w Okręgu XV (powiat grójecki, błoński i lewy brzeg warszawskiego) z listy bezpartyjnej, ogólnonarodowej, uzyskał mandat poselski na Sejm Ustawodawczy RP. W Sejmie został członkiem koła poselskiego „Związek Ludowo-Narodowy”, bardzo mocno udzielał się w Komisji Wojskowej i Komisji Zdrowia Publicznego, a także był inicjatorem powstania Sejmowej Komisji Śledczej. Powierzono mu również ważną funkcję referenta ustawy tzw. weryfikacyjnej, której celem było ustalenie starszeństwa i stopni oficerów wywodzących się z różnych armii zaborczych. B. Malewski stał na stanowisku, iż oficerowie, którzy podczas służby w armii zaborczej nie przyznawali się do narodowości polskiej lub odnosili się wrogo do narodu polskiego bądź idei niepodległości, nie powinni być przyjęci do odrodzonego

---

³⁷ J. Załuska, op. cit., s. 4; P. Szarejko, op. cit., t. 4, s. 250.

³⁸ W.J. Muszyński, op. cit., s. 400–407.

³⁹ H. Malewska, op. cit., s. 173.

WP. Był przekonany, że tylko w ten sposób można zapewnić narodowy charakter armii oraz pozyskać dla niej dobrze wyszkolonych, doświadczonych, a przede wszystkim lojalnych oficerów⁴⁰. Nadal mieszkał w Grodzisku, gdzie był przewodniczącym oddziału Towarzystwa Polskiego Czerwonego Krzyża⁴¹. W życiu prywatnym żonaty z Jadwigą z Ciświckich (1882–1949), miał dwójkę dzieci: Andrzeja, chemika i Hannę (1911–1983), powieściopisarkę i eseistkę⁴².

Tajemnica przedwczesnej śmierci

Bronisław Malewski zmarł 22 lutego 1920 roku w Warszawie, kilka dni po swoich 46. urodzinach. Przyczyną śmierci były ciężkie obrażenia jakich doznał w wypadku komunikacyjnym, do którego doszło w sobotnie południe 7 lutego 1920 roku. Istnieją trzy wersje całego zdarzenia, z których chyba najbardziej rzetelna i wiarygodna została zaprezentowana przez dziennikarzy „Kuriera Warszawskiego”, na bieżąco relacjonujących miejskie sensacje. Według nich B. Malewski w feralne sobotnie południe wyszedł z bramy Uniwersytetu Warszawskiego i został na Krakowskim Przedmieściu potrącony przez „przejeżdżający z zawrotną prędkością samochód wojskowy”. Przechodnie przenieśli rannego do pobliskiego Szpitala św. Rocha (Krakowskie Przedmieście 24, obecnie placówka ta już nie istnieje), gdzie lekarz stwierdził ciężkie obrażenia głowy i ręki. Kierowca samochodu zbiegł z miejsca wypadku, lecz na wszczęty przez świadków alarm został podobno ujęty (nie ujawniono danych sprawcy, nie ukazały się żadne informacje dotyczące ewentualnego procesu)⁴³. Po tygodniu wywiązało się silne zapalenie opon mózgowych, które w ciągu kilku następných dni spowodowało zgon pacjenta⁴⁴. Nieco inną wersję podała Anna Głąb (niestety

---

⁴⁰ A. Wojtaszak, *Generalowie tytularni Wojska Polskiego w okresie II Rzeczypospolitej – biografia zbiorowa*, cz. 1, *Uwarunkowania prawne i analiza statystyczna*, „Polish Biographical Studies” 2017, nr 5, s. 88–89; J. Załuska, op. cit., s. 4.

⁴¹ P. Szarejko, op. cit., t. 4, s. 250; J. Zawadzki, *Wspomnienie pośmiertne Ś. p. Bronisław Malewski*, „Czerwony Krzyż” 1920, r. 2, nr 8, s. 139–140.

⁴² A. Głąb, op. cit., s. 17, 23.

⁴³ *Posel sejmowy pod samochodem*, „Kurjer Warszawski” 1920, r. 100, nr 39, s. 9; Rad-wicz, *Mimochodem*, „Kurjer Warszawski” 1920, r. 100, nr 42, wydanie wieczorne, s. 6.

⁴⁴ *Ś. p. Dr Bronisław Malewski*, „Kurjer Warszawski” 1920, r. 100, nr 54, wydanie wieczorne, s. 8.

bez wskazania źródła), wg której Malewski wychodził po skończonych obradach Komisji Wojskowej i wpadł pod koła rozjeżdżonego samochodu wyjeżdżającego z Belwederu, co sugeruje, iż do wypadku doszło na ulicy Belwederskiej bądź w Alejach Ujazdowskich, a Malewski miał doznać wówczas złamania podstawy czaszki⁴⁵. Z kolei P. Szarejko podał, iż Malewski wysiadając z tramwaju, został przejechany przez samochód, nie sprecyzował jednak miejsca wypadku⁴⁶. W tym czasie na ulicach Warszawy dochodziło do licznych wypadków samochodowych z potrąceniem pieszych, co skrupulatnie relacjonowała prasa⁴⁷. Pewne wątpliwości nasuwa fakt, że wg pierwszych doniesień dziennikarzy Malewskiego potrącił samochód wojskowy, a sprawca został ujęty. O ciężkich obrażeniach posła na Sejm Ustawodawczy, znanego lekarza i gen. ppor. WP, a także o losach sprawcy wypadku nie ukazał się żaden duży materiał, co budzi poważne wątpliwości, czy kierowca ten został naprawdę ujęty. W tym kontekście należy pamiętać, iż poseł Malewski był jednym z głównych inicjatorów powstania Sejmowej Komisji Śledczej, która zajmowała się ściganiem różnego rodzaju nadużyć, do których często dochodziło na styku wojska i biznesu. Hipotetycznie można nawet założyć, iż Malewski zdołał ujawnić jakieś oszustwo tego czy owego urzędnika wojskowego lub oficera, czym naraził się na poważne niebezpieczeństwo. Motywem ewentualnej zbrodni mogłaby być także jego praca w Komisji Wojskowej, dotycząca weryfikacji oficerów, której efekty mogły być odbierane przez kogoś jako daleko niesprawiedliwe i krzywdzące, toteż postanowił zemścić się na referencie, czyli osobie najbardziej kojarzonej z planowaną ustawą. Oczywiście są to jedynie tezy, natomiast fakt, iż Malewskiego przejechał samochód wojskowy, a sprawca wypadku nie został publicznie ujawniony i napiętnowany, musi budzić poważne wątpliwości, co do prawdziwego przebiegu zdarzeń.

Hołd zmarłemu oddali wszyscy posłowie Sejmu Ustawodawczego, którzy 123. posiedzenie w dniu 24 lutego 1920 roku rozpoczęli, wysłuchując na stojąco wspomnienia pośmiertnego wygłoszonego przez marszałka sejmu Wojciecha Trąmpczyńskiego (1860–1953).

---

⁴⁵ A. Głąb, op. cit., s. 26.

⁴⁶ P. Szarejko, op. cit., t. 4, s. 250.

⁴⁷ *Zbrodnicze harce*, „Kurjer Warszawski” 1920, r. 100, nr 57, wydanie poranne, s. 3; *Harce samochodowe*, „Kurjer Warszawski” 1920, r. 100, nr 54, wydanie wieczorne, s. 5.

Podkreślał on wielkie dokonania Malewskiego zarówno jako NL 1. KP, a później Szefa Departamentu Sanitarnego MSWojsk., ale także aktywnego i ofiarnego posła⁴⁸. Ceremonia pogrzebowa rozpoczęła się 25 lutego 1918 roku o godz. 10.00 mszą św. w kościele garnizonowym na placu Saskim, którą poprowadził biskup połowy WP J.E. ks. Stanisław Gall (1865–1942). W wypełnionej po brzegi świątyni, przy trumnie umieszczonej na katafalku, podniosła mowę pogrzebową wygłosił ks. prałat Marcei Nowakowski (1882–1940), który współpracował ze zmarłym podczas prac Komisji Wojskowej. Po skończonym nabożeństwie o godz. 11.00 uformował się orszak żałobny, który otwierała kompania honorowa WP wraz z orkiestrą Komendy Miasta, następnie, poprzedzając trumnę umieszczoną na lawecie zaprzężonej w trzy pary koni, kroczył J.E. ks. Stanisław Gall w asyście licznie przybyłego duchowieństwa. Zmarłemu towarzyszyła najbliższa rodzina, idąca bezpośrednio za trumną, a następnie marszałek Trąmpczyński z bardzo liczną grupą posłów, gen. Józef Krzysztof Leśniewski (1867–1921), minister spraw wojskowych oraz znaczna liczba oficerów-lekarzy i przedstawicieli służby zdrowia, w tym sporo dowórczyków. Zgodnie z decyzją rodziny miejscem spoczynku doczesnych szczątków B. Malewskiego został cmentarz w Lublinie, toteż orszak żałobny odprowadził trumnę na Dworzec Wiedeński (na rogu ul. Marszałkowskiej i Al. Jerozolimskich, budynek obecnie już nie istnieje)⁴⁹. W liście z 28 lutego 1918 roku matka zmarłego, Eleonora Malewska, napisała do jego żony Jadwigi:

Ja tak bym pragnęła zamieszkać w Lublinie (...), żeby – gdyby Bóg powołał – być bliżej Bronisia. Zrozumiałam, że dla Ciebie i dzieci lepiej, że spoczywa w Lublinie, żebyście go mieli bliżej (...). Przyznam Ci się pod sekretem, tylko proszę nikomu nie mówić (bo matce tego nie wolno), Broniś mój ukochany, był moim najdroższym. Prócz miłości najczystszej, miałam dla niego szacunek i cześć. Tak odczuwałam tę przepiękną duszę tego człowieka...⁵⁰.

---

⁴⁸ *Z Sejmu (Posiedzenie 123-cie z d. 24. b.m.). Wspomnienie pośmiertne o ś.p. pośle Malewskim*, „Kurjer Warszawski” 1920, r. 100, nr 56, wydanie poranne, s. 1; Nekrolog B. Malewskiego, „Kurjer Warszawski”, 1920, r. 100, nr 56, wydanie poranne, s. 4. W nekrologu tym, sygnowanym przez MSWojsk., błędnie podano datę śmierci – 23 lutego 1918 r. i wiek zmarłego jako 47 lat (zmarł kilka dni po 46 urodzinach).

⁴⁹ *Pogrzeb ś.p. dr. Malewskiego*, „Kurjer Warszawski” 1920, r. 100, nr 56, wydanie wieczorne, s. 4.

⁵⁰ Cyt. za: A. Głąb, op. cit., s. 27.

Grób B. Malewskiego przetrwał wszystkie zawieruchy wojenne i znajduje się na lubelskim cmentarzu przy ulicy Lipowej (sektor 18 b). Ostatecznie dr Bronisław Malewski został zweryfikowany w stopniu gen. bryg. ze starszeństwem z 1 czerwca 1919 roku⁵¹, władze państwowe nie uznały za stosowne uhonorować go, choćby pośmiertnie, jakimś orderem czy wyższym odznaczeniem, co nie wystawia najlepszego świadectwa naszym elitom politycznym.

Epilog

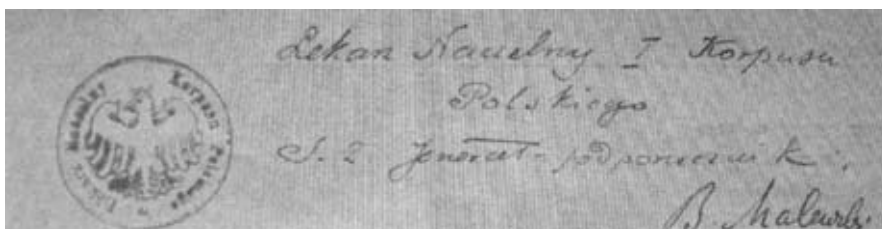
Gen. bryg. dr Bronisław Malewski to wybitny polski lekarz wojskowy, polityk obozu narodowego, niezrównany działacz społeczny, poseł do I Dumy i Sejmu Ustawodawczego RP. Swoim poświęceniem, ofiarnością, a przede wszystkim doświadczeniem i kunsztem zawodowym zapisał kolejną kartę w księdze chwały polskiej wojskowej służby zdrowia. Z bezpośrednim narażeniem własnego zdrowia i życia niósł pomoc dziesiątkom tysięcy wojennych uchodźców, bez względu na narodowość, rasę czy wyznanie, czym w praktyce realizował najszczytniejsze ideały głoszone przez Hipokratesa i innych ojców medycyny. Jako dzielny żołnierz nie zawahał się objąć komendy nad całą służbą zdrowia 1. KP, gdzie w pełni zasłużył na szlify generalskie, ratując życie i zdrowie setek polskich żołnierzy, a nade wszystko opracowując znakomity plan uchronienia 1. KP przed rozprzestrzenieniem się epidemii groźnych chorób zakaźnych, broniąc swej formacji przed prawdziwą hekatombą. Po odzyskaniu niepodległości stanął na czele Departamentu Sanitarnego MSWojsk., gdzie stworzył fundamenty współczesnej nowoczesnej wojskowej służby zdrowia. Wychowany w rosyjskich szkołach i uczelniach zawsze był polskim patriotą, który niezależnie od okoliczności starał się działać na rzecz dobra narodu, co z jednakową pasją realizował jako członek Ligi Narodowej, poseł do I Dumy czy poseł do Sejmu Ustawodawczego. Miał także wartościowe osiągnięcia na polu medycyny, gdzie w znaczący sposób przyczynił się do rozwoju placówek medycznych w Nałęczowie i Grodzisku. Bardzo szerokie zainteresowania i różnorakie pola działalności Malewskiego ukazują nam obraz

---

⁵¹ CAW, I.480.363; T. Kryśka-Karski, S. Żurkowski, *Generałowie Polski niepodległej*, Londyn 1976, s. 105.

prawdziwego humanisty oraz nowoczesnego patrioty, który współcześnie, w dobie upadku autorytetów powinien być wzorem dla wszystkich polskich lekarzy, w szczególności tych z dumą noszących mundur wojskowy. Tymczasem znaczny upływ czasu, a także celowe działania sfer politycznych tak w okresie dwudziestolecia międzywojennego (szczególnie po maju 1926 roku), jak i po 1945 roku sprawiły, że Bronisław Malewski i jego osiągnięcia zostały pokryte mgłą zapomnienia. Aby przywrócić społeczną pamięć o tym niezwykle zasłużonym generale Wojskowa Izba Lekarska, z inicjatywy autorów niniejszego artykułu, wystosowała Apel do Rady Miasta Lublin o uhonorowanie tej postaci, poprzez nazwanie imieniem gen. bryg. dr. B. Malewskiego ulicy, parku bądź skweru w obrębie miasta. W piśmie tym wybrzmiało znaczące zdanie: „Najwyższy czas, by stolica Lubelszczyzny oddała należny honor jej wiernemu Synowi, wspaniałemu lekarzowi, generałowi, politykowi, który całe swe krótkie życie poświęcił służbie innym ludziom i ojczyźnie”⁵². Wypada mieć nadzieję, że władze Lublina w 150. rocznicę Jego urodzin podzielą nasze przekonanie, iż jest to osoba, którą miasto to może, a nawet powinno się szczylić oraz stawiać za wzór wszystkim swym mieszkańcom, nie tylko lekarzom.

Zbigniew Kopociński, Krzysztof Kopociński

Odcisk pieczęci herbowej NL 1. KP z odręcznym podpisem gen. ppor. sł. zdr. B. Malewskiego. Źródło: CAW, I.480.187

⁵² Archiwum prywatne autorów, Apel Rady Lekarskiej WIL z 13.10.2023 r. do Rady Miasta Lublin o uhonorowanie gen. bryg. dr. Bronisława Malewskiego – Naczelnego Lekarza I. Korpusu Polskiego i Szefa Departamentu Sanitarnego Ministerstwa Spraw Wojskowych.

Personel Szpitala Głównego w Bobrujsku z władzami służby zdrowia, widoczni m.in. 1. gen. ppor. B. Malewski, 2. płk Stanisław Orgelbrand, 3. płk Alfred Żołądkowski, 4. ppłk Teofil Leśkiewicz, 5. hr. Zofia Wielopolska, 6. dr Karolina Majewska, 7. kpt. Roch Brzosko, 8. kpt. Wilhelm Kokiński, 9. kpt. Eustachy Siedlecki, 10. kpt. Aleksander Skorko, 11. siostra Zofia Wańkowicz, 12. siostra Anna Trzcńska, 13. siostra Eleonora Nałęcka, 14. płk Władysław Janczewski, 15. kpt. Włodzimierz Wachnowski, 16. kpt. Zygmunt Ziemięcki, Bobrujsk 1918. Źródło: CAW, A-52-17

Zarząd NL 1. KP, stoi pierwszy z lewej kpt. sł. zdr. Aleksander Skorko, siedzą od lewej: kpt. sł. zdr. Zygmunt Ziemięcki, gen. ppor. sł. zdr. B. Malewski, ppłk sł. zdr. Stefan Krupiński (?), ppłk sł. zdr. Paweł Otmarsstein, Bobrujsk 1918. Źródło: CAW, K-19-404

Bibliografia

Źródła archiwalne

Archiwum prywatne autorów

Apel Rady Lekarskiej WIL z 13.10.2023 r. do Rady Miasta Lublin o uhonorowanie gen. bryg. dr. Bronisława Malewskiego – Naczelnego Lekarza 1. Korpusu Polskiego i Szefa Departamentu Sanitarnego Ministerstwa Spraw Wojskowych.

Centralne Archiwum Wojskowe w Warszawie

I.480.363

I.122.67.29

I.122.67.31

Źródła drukowane

Боюнович М.М., *Члены Государственной думы (Портреты и биографии)*. Первый созыв, Moskwa 1906.

„Dziennik Rozkazów Wojskowych” 1918, 1919.

Sprawozdanie z posiedzenia klinicznego odbytego 20.02.1900 r., „Pamiętnik Towarzystwa Lekarskiego Warszawskiego” 1900, t. 96, z. 1, s. 167–168.

Opracowania

Bagiński Henryk, *Wojsko Polskie na Wschodzie 1914–1920*, Warszawska Oficyna Wydawnicza Gryf, wyd. 2, Warszawa 1990.

Głąb Anna, *Ostryga i laska. Rzecz o Hannie Malewskiej*, Wydawnictwo Znak, Kraków 2009.

Felchner Andrzej, *Pod znakiem Eskulapa i Marsa. Służba zdrowia Wojska Polskiego (od jesieni 1918 r. do mobilizacji w 1939 r.)*, Wydawnictwo Napoleon V, Oświęcim 2016.

Kopociński Krzysztof, Kopociński Zbigniew, *Szpital Główny 1. Korpusu Polskiego w Bobrujsku*, Wydawnictwo Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej w Głogowie, Głogów 2023.

Kryśka-Karski Tadeusz, Żurkowski Stanisław, *Generalowie Polski niepodległej*, Londyn 1976.

Liga Narodowa 1893–1919, red. J. Engelgard, Dom Wydawniczy Myśl Polska, Warszawa 2021.

Malewska Anna, *Apokryf rodzinny*, Państwowy Instytut Wydawniczy, wyd. 2, Warszawa 1977.

Malewski Bronisław, *51 przypadków choroby Basedowa, spostrzeganych przez lekarzy w Zakładzie Nałęczowskim*, „Gazeta Lekarska” 1901, r. 35, t. 21, nr 16, s. 397–402.

Malewski Bronisław, *51 przypadków choroby Basedowa, spostrzeganych przez lekarzy w Zakładzie Nałęczowskim*, „Gazeta Lekarska” 1901, r. 35, t. 21, nr 17, s. 435–440.

Malewski Bronisław, *O dyetetycznym leczeniu chorych w Zakładzie Leczniczym w Grodzisku. Odczyt w sekcji balneologicznej Warszaw. Towarzystwa Hygienicznego*, „Zdrowie” 1910, r. 26, z. 5, s. 382–394.

Malewski Bronisław, *Przyczynek do klimatologii i zdrowotności Nałęczowa*, „Zdrowie” 1901, r. 17, t. 1, z. 10, s. 758–768.

Malewski Bronisław, *Przypadek obustronnego całkowitego braku kości promieniowej, połączonego z głuchotą wyrazową*, „Medycyna” 1903, t. 31, nr 11, s. 235–240.

Malewski Bronisław, *Przypadek śmiertelnych krwotoków kiszkiowych w przebiegu zapalenia okołokątniczego (perityphlitis)*, „Gazeta Lekarska” 1900, r. 35, t. 20, nr 2, s. 742–749.

Muszyński Wojciech Jerzy, *Białe Legiony 1914–1918. Od Legionu Puławskiego do I Korpusu Polskiego*, IPN, Warszawa 2018.

Nasi posłowie do Izby Państwowej, „Tygodnik Ilustrowany” 1906, r. 47, nr 19, s. 365–369.

Szarejko Piotr, *Słownik lekarzy polskich XIX wieku*, Towarzystwo Lekarskie Warszawskie, t. 1, Warszawa 1991.

Szarejko Piotr, *Słownik lekarzy polskich XIX wieku*, Wydawnictwo Naukowe Semper, t. 4, Warszawa 1997.

Wojtaszak Andrzej, *Generalowie tytularni Wojska Polskiego w okresie II Rzeczypospolitej – biografia zbiorowa*, cz. 1, *Uwarunkowania prawne i analiza statystyczna*, „Polish Biographical Studies” 2017, nr 5, s. 85–109.

Załużka Jan, *Bronisław Malewski (Wspomnienie pozgonne)*, „Lekarz Wojskowy” 1920, r. 1, nr 14, s. 1–5.

Zawadzki Józef, *Wspomnienie pośmiertne Ś. p. Bronisław Malewski*, „Czerwony Krzyż” 1920, r. 2, nr 8, s. 139–140.

Inne

Harce samochodowe, „Kurjer Warszawski” 1920, r. 100, nr 54, wydanie wieczorne, s. 5.

Nekrolog B. Malewskiego, „Kurjer Warszawski” 1920, r. 100, nr 56, wydanie poranne, s. 4.

Pogrzeb ś.p. dr. Malewskiego, „Kurjer Warszawski” 1920, r. 100, nr 56, wydanie wieczorne, s. 4.

Posel sejmowy pod samochodem, „Kurjer Warszawski” 1920, r. 100, nr 39, s. 9.

Rad-wicz, *Mimochodem*, „Kurjer Warszawski” 1920, r. 100, nr 42, wydanie wieczorne, s. 6.

Ś. p. Dr Bronisław Malewski, „Kurjer Warszawski” 1920, r. 100, nr 54, wydanie wieczorne, s. 8.

Zbrodnicze harce, „Kurjer Warszawski” 1920, r. 100, nr 57, wydanie poranne, s. 3.

Z Sejmu (Posiedzenie 123-cie z d. 24. b.m.). *Wspomnienie pośmiertne o ś.p. pośle Malewskim*, „Kurjer Warszawski” 1920, r. 100, nr 56, wydanie poranne, s. 1.

Źródła internetowe

Cmentarz Rzymskokatolicki przy ulicy Lipowej w Lublinie, <http://lipowa.cmentarz.lublin.pl/slawni-ludzie/>, [dostęp: 22.04.2024].

Historia Banku Spółdzielczego w Nałęczowie, <https://bsnaleczow.pl/historia.html>, [dostęp: 23.09.2023].

Historia szkoły – Państwowe Liceum Sztuk Plastycznych im. J. Chelmońskiego w Nałęczowie, <https://www.gov.pl/web/plastyknaieczow/historia-szkoly/>, [dostęp: 23.09.2023].

Muzeum Bolesława Prusa, <https://naleczow.pl/muzeum-boleslawa-prusa/>, [dostęp: 23.09.2023].

Brig. Gen. Dr. Bronisław Malewski (1874–1920) – On the 150th Anniversary of the Birth of the Chief Physician of the 1st Polish Corps and Head of the Sanitary Department of the Ministry of Military Affairs

Keywords

Bronisław Malewski, 1st Polish Corps, military doctor, MP, National League, Legislative Sejm

Summary

The article presents the figure of Bronisław Malewski (1874–1920), physician, politician, Brigadier General of the Polish Army, Chief Physician of the 1st Polish Corps and Head of the Sanitary Department of the Ministry of Military Affairs, MP to the First Duma and the Legislative Sejm of the Second Polish Republic. He was a graduate of the Faculty of Medicine at the Imperial University of Warsaw, receiving his medical degree in 1899. During World War I, risking his own life, he brought help to tens of thousands of war refugees in Russia, regardless of nationality, race or religion, by which he put into practice the noblest ideals preached by Hippocrates and other fathers of medicine. In 1918, he managed to organise excellent health service structures for the 1st Polish Corps, by which he saved the formation from an epidemic of infectious diseases. After regaining independence, he headed the Sanitary Department of the Ministry of Military Affairs, where he laid the foundations of a modern military health service. In 1919, he was elected a member of the Polish Legislative Sejm, and belonged to the Popular National Union. He died tragically in February 1920.

Brigadegeneral Dr. Bronisław Malewski (1874–1920) – zum 150. Geburtstag des Chefarztes des 1. Polnischen Korps und Leiters der Sanitärabteilung des Ministeriums für Militärische Angelegenheiten

Schlüsselwörter

Bronisław Malewski, 1. Polnisches Korps, Militärarzt, Abgeordneter, Nationale Liga, Gesetzgebender Sejm

Zusammenfassung

In dem Beitrag wird das Profil von Bronisław Malewski (1874–1920), Arzt, Politiker, Brigadegeneral der Polnischen Armee, Chefarzt des 1. Polnischen Korps und Leiter der Sanitärabteilung des Militärministeriums, Abgeordneter der Ersten Duma und des Gesetzgebenden Sejm der Republik Polen, vorgestellt. Er war Absolvent der Medizinischen Fakultät der Kaiserlichen Universität Warschau, 1899 erhielt er sein Medizin-Diplom. Während des Ersten Weltkriegs riskierte er sein eigenes Leben, um Zehntausenden von Kriegsflüchtlingen in Russland zu helfen, unabhängig von Nationalität, ethnischer Zugehörigkeit oder Religion, und setzte damit die edelsten Ideale in die Tat um, die von Hippokrates und anderen Vätern der Medizin gepredigt wurden. Im Jahr 1918 gelang es ihm, die ausgezeichneten Gesundheitsdienststrukturen des 1. Polnischen Korps zu organisieren und damit diese Formation vor einer Epidemie von Infektionskrankheiten zu bewahren. Nach der Wiedererlangung der Unabhängigkeit leitete er die Sanitärabteilung des Ministeriums für Militärische Angelegenheiten, wo er den Grundstein für ein modernes militärisches Gesundheitssystem legte. 1919 wurde er zum Mitglied des Gesetzgebenden Sejm der Republik Polen gewählt und gehörte der Nationalen Volksunion an. Er starb tragisch im Februar 1920.

Бригадный генерал д-р Бронислав Малевский (1874–1920) – к 150-летию со дня рождения главного врача 1-го Польского корпуса и начальника Санитарного департамента Министерства военных дел

Ключевые слова

Бронислав Малевский, 1-й польский корпус, военный врач, депутат, Национальная лига, Законодательный Сейм

Резюме

Настоящая статья знакомит читателя с личностью Бронислава Малевского (1874–1920), врача, политика, бригадного генерала Войска польского, главного врача 1-ого Польского корпуса и главы Санитарного департамента Министерства военных дел, депутата Думы I созыва и Законодательного сейма Республики Польша. Малевский окончил медицинский факультет Императорского Варшавского университета, диплом врача он получил в 1899 году. Во время Первой мировой войны, рискуя собственной жизнью, Малевский нес помощь десяткам тысяч военных беженцев, независимо от их национальности, расы и вероисповедания, воплощая на практике самые благородные идеалы, которые проповедались Гиппократом и прочими отцами медицины. В 1918 году он сумел организовать эффективно действующие структуры медицинской службы 1-го Польского корпуса, что позволило уберечь это формирование от эпидемии инфекционных заболеваний. После восстановления Польшей независимости он возглавил Санитарный департамент Министерства военных дел, где заложил основы современной военной медицинской службы. В 1919 году его избрали в Законодательный сейм Республики Польша – он был членом Народно-национального союза. Малевский трагически погиб в феврале 1920 года.